

УДК 94(477):316.65-058.237(=161.2)``1900/1930``

УКРАЇНСЬКА ЕЛІТА ТА ПАТРІОТИЗМ ПОЧАТКУ ХХ ст.

У поданій статті розглядаються погляди української національної еліти на патріотизм. Актуальність обраної теми викликана потребами відродження патріотизму на сучасному етапі українського державотворення. Автором виділені основні ціннісні характеристики, на які спиралися представники еліти для визначення патріотизму. Підкреслено вплив політичних змін початку ХХ ст. на їх погляди.

Ключові слова: українська еліта, патріотизм, Чикаленко, українська мова, революція.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства відродження патріотизму визначається найважливішою умовою збереження основ української державності. В свою чергу, формування патріотизму є одним з найважливіших чинників розвитку демократичного суспільства.

Об'єктом дослідження виступає українська національна еліта. На зламі століть саме еліта підтримувала та ширила серед більшості населення ідеї національного відродження. Оскільки важливість еліти в житті кожної нації важко переоцінити, вона неодноразово ставала об'єктом досліджень багатьох науковців у галузі історії, політології, соціології тощо. Можна погодитись із висловом Томаса Еріксена: «У більшості випадків нація розпочинається як явище, породжене елітою суспільства». Отже розглядаємо українську еліту, перш за все, як творця та провідника національної ідеї.

Предметом даного дослідження стали рефлексії національної еліти стосовно патріотизму. В усі часи патріотизм сприймався як фундамент, основа національної ідеї. Для нас видається цікавим дослідити основні характеристики та форми прояву

патріотизму, як інтегративної свідомості, на початку ХХ ст. Для цього у дослідженні поставлені такі задачі: визначити сутність та наповнення поняття патріотизму представниками української еліти, дослідити вплив політичних змін на ці погляди, спроектувати значення патріотизму початку ХХ ст. на сьогодення.

У полі представленого дослідження патріотизм виступає як соціально-історичне явище, яке у різні історичні епохи має конкретні прояви. Беремо за основу те, що патріотизм лежить в площині людських почуттів. На людські почуття, в свою чергу, накладає відбиток виховання в родині, загальні емоційні тенденції епохи, яка формує відповідне світобачення особи [1, с. 13]. Це призводить до певного суб'єктивізму та неоднозначності тлумачень патріотизму. Кожна людина, а тим більше соціальна група, має свої специфічні інтереси, і цим визначається її розуміння любові до рідної землі. Але ми спробуємо виділити загальні тенденції у поглядах представників української еліти.

Історіографія. Аналізуючи українську еліту початку ХХ ст., дослідники перш за все приділяли увагу політичним діячам [2]. Це видається закономірним, оскільки на тлі революційних змін початку ХХ ст. рідко коли небайдужим представникам національної еліти вдавалось залишатись осторонь політичних подій. Широко досліджена українська інтелігенція кінця ХІХ – початку ХХ ст. в цілому [3]. Проте питання, яке розглядається у представленій статті, висвітлено недостатньо.

Проблематику патріотизму в сучасній науці також підіймали неодноразово [4]. Як справедливо зазначає В. Кротюк, роль і значення патріотизму зростали саме на різких зламах історії, одним з яких безумовно можна вважати події 1917-1921 рр. в Україні [4, С. 53]. Безцінним джерелом для дослідження обраної теми виступають щоденники, листи та загалом епістолярна спадщина сучасників подій.

Чи не найбільший масив спогадів залишив по собі Є. Х. Чикаленко. У нього зустрічаємо такі визначення, як «свідомий», «палкий», «гарячий» патріот, які несуть в особі емоційну наповненість. Євген Чикаленко не завжди був безпосереднім

учасником політичних перетворень, проте впродовж усього життя залишався їх пильним спостерігачем та літописцем.

Поширеною ознакою патріотизму на початку ХХ ст. було вживання української мови у повсякденному житті. Незважаючи на те, що дія Емського указу була скасована ще 1905 р., проте більшість міського населення залишалось російськомовним. В той час, як українська мова продовжувала носити ознаку провінційності та села. Тому вільне відкрите вживання рідної мови, особливо для тих людей, які пережили дію цього указу на власному досвіді, видавалось певним героїзмом.

Крім того Є. Чикаленко визнає яскравими ознаками патріотизму знання власної історії та культури, поваги до неї. В його записах зустрічаємо «...обидва вони почали розмовляти зі мною чистою українською мовою, навіть з домішками літературних слів. Виявилось, що кондуктор, член «Просвіти» і гарячий український патріот. Обидва вони добре знайомі з нашою літературою та історією, навіть один з них має «Історію України» Аркаса, а «Кобзаря» та ще й повного, мають обидва» [5, с. 286].

Опору державності у роки революції 1917-1921 рр. Євген Чикаленко вбачав у представниках свого кола, а саме серед великих землевласників. Оскільки для них захист своєї Батьківщини та власних маєтків від наступу більшовиків був питанням виживання, то їх патріотизм видавався для Чикаленка найбільш мотивованим [6, с. 38].

В цілому Є. Чикаленко демонструє пошану до патріотизму дієвого та самовідданого, коли задля любові до Батьківщини ладен піти на жертви та власні обмеження. Така життєва філософія була притаманна і самому Євгену Харлампійовичу, якому належить відоме висловлювання про те, що не складно бути патріотом на словах «до глибини душі», складніше бути патріотом «до глибини своєї кишені».

Ще один представник, який належав до покоління інтелігенції к. ХІХ – поч. ХХ ст. С. П. Шелухін, національна свідомість якого зростала в умовах дії Емського указу, також важливе значення у свідомості людини, як громадянина та патріота, відводив рідній

мові. Шелухин є автором низки праць, у яких піднято питання про роль та значення рідної мови для народу. Перебуваючи у складі уряду гетьмана П. Скоропадського він проводив плідну роботу по затвердженню статусу української мови на державному рівні. Так, у службовій записці поданій прем'єр-міністру Ф. Лизогубу С. Шелухин зазначає: «Одкидання державної мови – не тільки одкидання національної ознаки української державності, а й величезна неповага до душі і совісті народу, до самої української народності» [7].

У одній з останніх своїх праць 1936 р. Сергій Павлович вказує, що «патріотизм – одна з найвищих категорій моралі; він вимагає любові, активності, посвяти та самопожертви на благо рідної землі та народу». Шелухин закликає «не жити з матері України, а жити для матері України» [8, с. 14]. Таким чином він вказує на той самий дієвий патріотизм, який підтримує Є. Чикаленко.

Ще один помітний представник національної еліти В. Винниченко нерідко вживає «патріотизм» у негативному забарвленні, характеризуючи здебільшого не відчуття любові до рідної землі, а скоріше політичне кредо окремих представників політичної еліти. Маючи поетичний хист В. Винниченко у своїй праці «Відродження нації» не жаліє прикметників надаючи визначення: «казаний ура-патріотизм», «патріотизм злочинний», «патріотизм урядового пирога», «кулуарно-нафтяний і зрадницький патріотизм». Патріотичні почуття, на думку Винниченка могли ставати своєрідним інструментом у політичній боротьбі. Знаходимо, «коли гетьмансько-німецьким міністром внутрішніх справ став московський адвокат І. Кістяковський... він так ловко вдавав патріотизм, що деякий час багато з українців вірили йому й навіть уважали за щирого оборонця національних українських здобутків. Цей «патріотизм» поміг цьому аферистові пробратись на посаду спочатку державного секретаря, а потім і міністра внутрішніх справ» [9, с. 208]. Тут треба відмітити важливий момент. Такі випадки зловживань свідчать про те, що на даному історичному етапі, який описує Винниченко, а саме в роки революції 1917-1921, український патріотизм виходить на

інший рівень та стає не тільки національною ідеєю, а й державною ідеологією. Коли патріотизм був не лише формою світогляду чи мотивуючою силою, а вагомою цінністю для влади і громадян. Саме тому ми зустрічаємо випадки зловживань, на які вказує Винниченко, коли патріотизм ставав предметом політичних спекуляцій. Така зміна цінностей відбулась та стала можливою саме на хвилі революційних подій, після відновлення української державності.

Справжній патріотизм В. Винниченко сприймає як абсолютну любов до своєї Батьківщини, своєрідний універсум любові. Винниченко, як справжній соціаліст, приписує його «народним масам», які носять дійсний патріотизм та суть характеру української нації.

Інший лідер та провідник національного руху В. Липинський, як монархіст, у 1925 році наголошує, що патріотизм – це вірність державі та відповідальність перед її законами, вказуючи на те, що справжній патріот має оволодіти політичними чеснотами, такі як «вірність, твердість, сильновольність, дисципліна, пошана для своєї традиційної влади (монархізм), загалом кажучи, лицарськість – тобто політичні вартості». Таким чином, він ставить за першооснову патріотизму найвищу цінність – державу [10, с. 745-746].

Отже підсумуємо, що визначення патріотизму для лідерів національного руху було тісно пов'язане із політичними вподобаннями. Цей факт є передбачуваним, якщо ми приймемо за основу, що поняття «патріотизму» лежить у площині людських емоцій і переживань. Для одних представників української еліти, світогляди якої формувались на перетині XIX – XX ст., головною ознакою патріотизму вважалось вживання української мови та знання історії та пошани до традицій. В роки національно-визвольних змагань патріотизм набуває нового змісту. По-перше, підвищується значення та роль держави у суспільстві, тому патріотизм тепер асоціюється з чеснотами порядного та законслухняного громадянина своєї держави. По-друге, після того як Україна отримала свою державність український

патріотизм набув певних зловживань, що в свою чергу свідчить на користь підвищення його цінності та авторитету в українському суспільстві.

Також відмітимо, що більшість із зазначених характеристик патріотизму мають актуальність і в наш час. Це і широке вживання рідної мови, і знання власної історії та традиції тощо. Тому досвід української еліти минулих років по сприянню розвитку патріотичних настроїв у суспільстві є доречним та корисним для подальшого дослідження і використання.

Корниенко Е. В.

УКРАИНСКАЯ ЭЛИТА И ПАТРИОТИЗМ НАЧАЛА XX ВЕКА

В статье рассматриваются рефлексии украинской элиты начала XX века на тему украинского патриотизма. Определяются его основные смысловые характеристики и формы проявления. Для некоторых представителей национальной элиты характерными чертами патриотизма остаётся употребление украинского языка в повседневной жизни, а также глубокое знание и почитание народных традиций и культуры. Автор приходит к тому, что способы выражения патриотичных чувств ценились в соответствии с политической обстановкой и стадией развития украинской государственности. После получения Украиной государственности важными чертами патриотизма станут верность и служение государству.

Ключевые слова: украинская элита, патриотизм, Чикаленко, украинский язык, революция.

UKRAINIAN ELITE AND PATRIOTISM ON THE BEGINNING OF XX CENTURY

In the article are analyzed Ukrainian elite. There are considered points of views participants of Ukrainian national movement about sense and main characteristics of patriotism. The main values for some Ukrainian intelligent were using native language and full immersion in original Ukrainian culture and traditions. According to the author's think on the beginning of XX century meaning patriotic was some change. It depended with political situation and raising revolution, which bring to Ukrainian state.

Key words: *Ukrainian elite, patriotism, Chikalenko, Ukrainian language, revolution.*

Список використаної літератури та джерел

1. Плампер Я. Эмоции в русской истории / Я. Плампер // Российская империя чувств: подходы к культурной истории эмоций. Сб. статей / Под ред. Я. Плампера. – М., 2010. – С. 11-37.
2. Синявська О. Українська політична еліта і національне питання на початку ХХ ст. / О. Синявська // Інтелігенція і влада. – 2010. – Вип. 19. – С. 42-49.
3. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ – початку ХХ століть: соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. – К., 1993. – 176 с.
4. Калабська В. До питання формування патріотизму в історико-педагогічній думці другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / В. Калабська // Історико-педагогічний альманах. – 2010. – Вип. 1. – С. 4-10; Кротюк В. А. Сучасні концепції дослідження патріотизму / В. А. Кротюк // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія

- права, політологія, соціологія. – 2013. – № 5. – С. 52-58.
5. Чикаленко Є. Х. Щоденник (1907-1917) / Є. Х. Чикаленко. – К.: «Темпора», 2011. – 480 с.
 6. Чикаленко Є. Х. Щоденник (1918–1919) / Є. Х. Чикаленко. – К.: «Темпора», 2011. – 424 с.
 7. Шелухин С. Державна мова на Україні / С. Шелухин // Нова рада. – 1918. – 8 вересня.
 8. Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів / С. Шелухин. – Прага, 1936. – 248 с.
 9. Винниченко В. Відродження нації [Електронний ресурс] / В. Винниченко. – Відень. Видавництво “Дзвін”. – 1920. – 345 с. – URL: http://ukrlit.org/faily/avtor/vynnychenko_volodymyr_kurylovych/vynnychenko-vidrodzhennia_natsii.pdf (дата звернення: 25.10.2016).
 10. Липинський В. Націоналізм, патріотизм і шовінізм. (Лист до Б. Шемета, писаний у Райхенау, Австрія (12 грудня 1925 р.)) / В. Липинський // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін.-т держави і права ім. В. М. Корецького : Редкол. : Ю. І. Римаренко (від. ред.) та ін. – К.: Генеза, 1996. – 942 с.

Музичко О. Є.

УДК 94(477.63)«1800/1917»

**ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ЗНАТЬ В
ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ ПРОЦЕСІ НА ТЕРИТОРІЇ
ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)**

Метою цієї статті є дослідження на широкій джерельній базі процесу популяризації історії серед простолюду на території Південної України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Позитивним результатом проведення народних читань, влаштування бібліотек, видання брошур було ознайомлення